

DREPTURILE OMULUI ȘI DEMOCRAȚIA DIN PERSPECTIVE JURIDICO-FILOSOFICE

Av. Drd. Gheorghe Popa
Baroul Galați

Human rights have always constituted the key element of every state of law and of democracy.

We could not even discuss about a state of law, about a democratic state without making any reference to human rights, rights that are compulsory to a society.

Viewing the philosophical approach of the human rights concept, philosophers of all times defined the human rights and the human liberties as being fundamental pillars in founding the society and its respect to each citizen.

Ancient philosophers and jurists such as Platon, Aristotle, Protagoras approached the human rights protection as main subject for the actual or future debates.

Preocuparea pentru unul dintre fenomenele cele mai importante ale umanității vine încă din cele mai vechi timpuri și își are sorginea în necesitatea argumentării indispensabilității respectului față de drepturile omului într-o societate sănătoasă. Înțelepții tuturor timpurilor, înainte de reglementarea propriu-zisă a drepturilor omului și a libertăților sale, erau pilonii de bază pe care se putea fundamenta societatea întru găsirea argumentelor vis-a-vis de importanța respectului față de drepturile fiecărui individ. Deci, tocmai lucrările marilor filosofi reprezintă reflectarea tuturor argumentelor care au fost premise ale consfințirii juridice ale fenomenului ce vizează protecția și respectul drepturilor omului. Nu este unicul izvor ce reflectă acest lucru, ba dimpotrivă, atare izvoare există și ele sunt multiple, dar dacă e să căutăm fundamentarea științifică a reglementărilor tuturor timpurilor în materie de drepturi ale omului, atunci e inevitabilă răsfoirea și studierea operelor marilor filosofi, preocupați de respectiva problematică.

Vorbind despre necesitatea protecției drepturilor omului, indirect ne referim la protecția însăși a ființei umane, la protecția omului. Astfel, protecția ființei umane a constituit obiect al unor idei și concepții încă din antichitate, așa cum menționam și anterior, și le întâlnim în operele unor mari filozofi și juriști ai vremii, precum Platon, Aristotel, Protagoras, Ulpian etc. Evoluția în timp a impregnat o intensitate sporită ideilor de protecție a drepturilor și libertăților omului, fie prin intermediul concepțiilor religioase despre om, fie prin cele filozofice. Era de fapt inevitabilă evoluția corespunzătoare perioadei istorice. Istoria arată că fiecă perioadă a venit cu noi idei, cu noi relații, cu noi personalități de vază cu noi preocupări, ceea ce, bineînțeles, a determinat și evoluția instituției drepturilor omului de la niște simple idei la un fenomen complex reglementat juridic pe plan intern și internațional la ziua de astăzi. Nume precum Immanuel Kant, Jean Jacques Rousseau, Charles Louis de Montesquieu, Hugo Grotius, Thommas Hobbes sau John Lock sunt nume cu răsunet în filozofia universală care reflectă asupra problematicii drepturilor omului, omul fiind tratat ca ființă rațională și valoare supremă care reclamă o protecție specială întru asigurarea dezvoltării sale în particular și a întregii societăți în general.

Omul și societatea umană n-au existat fără un minimum de moralitate apărută de exemplu – sub forma regulii exagomiei, adică a obligației pentru un grup care se recunoștea ca fiind de același sânge de a lua în căsătorie femei din același grup regulă care face ca legile populației să nu mai fie pur biologice, ci să dobândească semnificație culturală. De asemenea o anumită știință, oricât de rudimentară, trebuie să fi existat din capul locului, căci omul în formare trebuia să cunoască lumea al cărei produs este, pentru a-i utiliza resursele și a-i evita primejdiile. Spre deosebire de acestea,

filosofia este produsul unei trepte mai înalte de dezvoltare spirituală a umanității, ea nu este deci de vârsta culturii scrise¹. Filosofia este o știință a organizării vieții, este căutarea explicațiilor profunde ale lucrurilor, explorarea originii naturii și rostului lor.

Cercetarea obiectivă a condiției filosofiei în cultura actuală a umanității conduce la constatarea că, în ciuda faptului că în ultimii 150 de ani s-a proclamat de mai multe ori moartea filosofiei ca rezultat al dezvoltării cunoașterii științifice, filosofia și știința nu sunt controversate, ci, dimpotrivă, covariante; concomitent și interdependent de revoluția științifică contemporană, s-a produs o dezvoltare spectaculoasă a gândirii filosofice și, în primul rând, o înflorire a filosofiei științei, al cărei caz particular este filosofia dreptului. Oricare dintre specialiștii în științele juridice care nu se consideră un pur tehnician al dreptului - poate admite că dreptul ca doctrină a avut din capul locului și trebuie să păstreze și să dezvolte relații strânse cu filosofia. Întrucât determină principii de gândire și acțiune și justifică idealuri de urmat, filosofia, inclusiv filosofia dreptului operează în domeniul valorilor care nu se pot măsura sau număra; acesta este motivul pentru care spre deosebire de știință – filosofia dreptului nu dispune de proceduri capabile să tranșeze controversate, să formuleze concluzii care să se impună oricărei gândiri normale. În cazul în care dreptul este considerat a fi prin natura lui o valoare de cercetat și realizat, valorile juridice sunt interpretate în mod diferit: cinstea, bunătatea, fericirea, pacea socială, evlavie, utilitatea fiind promovate pe primul plan sau chiar absolutizate.

Cât privește rolul dreptului, este larg răspândită opinia că el vizează raporturile sociale; dar au existat și concepții – Platon, Augustin, - care îi atribuie o mare importanță în viața individuală, căreia îi asigură echilibrul intern și stăpânirea de sine. Marii gânditori au susținut că această valoare este libertatea umană, concepție dezvoltată și în preocupările actuale susținute pentru asigurarea respectului persoanei și a drepturilor omului.

Dar au existat și mari autori, cum ar fi Platon, Toma, Comte, Hegel, care afirmă superioritatea cetății, națiunii sau clasei asupra individului izolat. Opțiuni contrare apar și în dreptul civil, în sensul că anumite ordini de drept protejează cu predilecție bunurile materiale, iar altele – bunurile spirituale - demnitatea, onoarea, funcțiile etc. Fiecare dintre aceste optici opuse are propriile ei fundamente filosofice și fiecare se consideră singura valabilă. Cum nimic nu este un bine absolut, democrația ateniană a generat și neajunsul că văzând cum se fac și se desfac legile, autoritatea democrației a scăzut în ochii lor. La deprecierea legilor a contribuit și concepția sofistilor despre legi și drepturi.

În baza convingerii că omul este măsura tuturor lucrurilor, sofistii au desacralizat legea, dându-i o interpretare convenționalistă. Legea este creație a omului, variabilă în funcție de grup și epocă, idee în parte adevărată. Această interpretare a și dus la unele concluzii îndrăznețe și importante: Protagoras afirma că natura a dat tuturor oamenilor simțul dreptății și al nedreptății și că oamenii sunt egali politic, pentru că sunt juridic și moral egali². Alți sofisti, înțelegând legea drept convenție, contestau diferența pe care legile o stabileau între sclavi și oamenii liberi sau între clase de cetățeni.

Aceeași interpretare face însă pe sofistul Trasymachos, care apare în “Republica” lui Platon, să definească dreptul ca folos al celui mai tare, iar Caleicles să afirme în același sens că “ce vrea natura este ca omul puternic să domine pe cel slab”, el ajunge la nihilism juridic, susținând că legea este făcută de cei slabi și nevolnici pentru a se proteja de cei puternici, întrucât omul cu destulă inteligență va disprețui legea ca o convenție umană, iar cel abil și curajos o va ocoli, făcând el însuși legea. Această apologie a dreptului celui mai puternic s-a numit dreptul forței, sau “legea junglei”, unde leul într-adevăr nu așteaptă să i se permită să sfâșie antilopa, el ca cel mai tare făcând legea³.

Împotriva batjocoririi legii și a dreptului de către sofisti s-au ridicat Socrate, Platon, Aristotel în operele lor, care sunt analizate în continuare studiului. Drepturile omului în viața individului uman reprezintă o preocupare veche. Considerăm că este logic și binevenit, pentru a înțelege corect esența problemei drepturilor omului, evoluția și argumentarea ei, de a analiza la concret principalele idei ale marilor gânditori ai trecutului care sunt fundamentele filosofice ale Drepturilor Omului ca instituție de drept constituțional al statelor și ramură de Drept internațional public.

¹ Renouvier Ch. Philosophie analytique de l'histoire. Paris. T.III. 630p., p. 341;

² Jeorgescu Șt. Filosofia dreptului. O istorie a ideilor. Partea I. – ed.ALL. București, 1998. 144p., p. 13;

³ Georgio del Vechio. Drepturile naturale in Europa. Roma, 1959.195p., p. 1-5;

Analiza fenomenului drepturilor omului poate avea o dublă abordare: din punct de vedere social și din punct de vedere juridic. Așa cum juridicul este mai întâi de toate social, bineînțeles că nu se poate aborda instituția juridică a drepturilor omului fără a se arăta originea socială a fenomenului reglementat.

Astfel, din punct de vedere social, drepturile omului, așa cum se menționa anterior, provin încă din cele mai timpurii forme de existență a societății. Doar evoluția socială a fenomenului respectiv a determinat reglementarea juridică a acestuia. Ca fenomen juridic ele își au originea în doctrina dreptului natural, care pornește de la ideea că omul, prin însăși natura sa, are în orice loc și în orice moment drepturi care sunt anterioare și primare celor acordate de către societate și recunoscute de dreptul natural. Astfel, acesta este un drept superior în raport cu expresia de voință a statului în diferitele forme de existență ale acestuia și necondiționat de interesele pe care statul le poate avea într-un anumit moment al evoluției sale istorice⁴. Giorgio del Vecchio afirma că “Ideea că ființa umană posedă prin natura sa anumite drepturi, valabile chiar dacă acestora nu le corespund sau le corespund doar imperfect, dispozițiile legilor pozitive, s-a ivit în mintea omenească încă din timpuri străvechi și a fost redată în cuvinte strălucite, grație filosofiei stoice, a jurisprudenței romane ca și în epocile următoare, inspirându-se uneori din dogmele religiei creștine, iar alteori doar din lumina rațiunii”⁵.

Istoria drepturilor fundamentale ale omului a cunoscut, de-a lungul timpului, o evoluție interesantă în domenii diferite începând cu filosofia și continuând cu științele politice, teologia, știința dreptului natural, care a culminat în secolele XVII - XVIII cu recunoașterea lor în dreptul pozitiv. Nu putem să facem o analiză distinctă a evoluției gândirii marilor filosofi vis-à-vis de drepturile omului și a evoluției gândirii lor vis-à-vis de democrație. Drepturile omului fiind indisolubil legate de democrație, filosofii care au fost preocupați de ființa umană și de drepturile pe care le are aceasta în mod absolute firesc au căutat să dezvolte ideea organizării unui stat care prin regimul instaurat să asigure respectul drepturilor omului. Din aceste considerente se contopesc ideile filosofilor despre democrație cu cele despre drepturile omului. Acest adevăr este absolut valabil pentru toate timpurile și toate perioadele istorice. Chiar și la ziua de astăzi nu putem să vorbim despre democrație fără a face trimitere la felul în care sunt sau nu respectate drepturile cetățenilor și drepturile omului în general în interiorul acestui stat. Acestea fiind argumentele ce fundamentează analiza concepțiilor filosofice vis-à-vis de drepturile omului și democrație în evoluția lor, vom purcede la prezentarea celor mai întâlnite idei filosofice și celor mai de valoare care au constituit la timpul lor un punct de pornire în ceea ce privește acordarea unui regim juridic acestor două fenomene, și nu doar juridic, ci chiar întreprinderii de eforturi majore în vederea transpunerii în practică a acestora.

Pentru a înțelege fenomenele referitoare la apariția și evoluția conceptului drepturilor omului, trebuie să analizăm această dezvoltare prin prisma evenimentelor care s-au produs de-a lungul etapelor istorice parcurse de omenire. Pentru această incursiune este strict necesar să apelăm la evoluția gândirii filosofice, a procesului de cunoaștere, aptitudini caracteristice omului ca ființă înzestrată cu rațiune.

Omul, chiar de la apariția sa, a fost înzestrat cu morală, iar morală este știința care pune problema menirii omului în societate. O importanță deosebită în determinarea comportării omului în societate o are doctrina religioasă, care a avut și are un impact puternic asupra comportamentului uman. Religia reprezintă o formă de viață, iar filosofia este un mod de a înțelege⁶.

Concepțiile și ideile filosofilor și juriștilor de prestigiu din toate timpurile, exprimate în operele lor, și-au găsit mai târziu consacarea în numeroase documente naționale cu caracter constituțional, care au pus în evidență o concepție bine elaborată și structurată cu privire la drepturile și libertățile omului. Individul ca ființă umană, dispune de drepturi iminente, intrinseci acestei calități, deși are origini îndepărtate, mai ales în concepția creștină asupra omului. În filosofia politică și juridică acest concept s-a impus mult mai târziu, atunci când condițiile social-politice au îngăduit-o. În ansamblu instituția drepturilor omului poate fi abordată în trei aspecte de bază și anume:

⁴ Ciubuc Liliana, op. Cit., p. 36

⁵ Giorgio del Vecchio. Drepturile naturale în Europa. Roma, 1959.195p., p. 95;

⁶ Ciubuc Liliana, op. Cit., p. 38;

- Pe planul filosofiei politico-juridice, a cărei evoluție a condus la afirmarea individului ca persoană umană, îndreptățită să beneficieze sau să fie investită cu drepturi proprii opozabile în primul rând statului căruia îi aparține;

- Pe plan juridic, în acest scop ideile privind drepturile omului fiind transpuse în instrumente juridice generatoare de drepturi și obligații, mai întâi pe plan național și mai apoi pe plan internațional;

- Pe planul cooperării dintre state, la nivel internațional, care intervine mult mai târziu pentru drepturile obținute, prin intermediul unor instrumente juridice specifice sau chiar prin identificarea unor noi drepturi⁷.

Pe măsura evoluției societății, în viața popoarelor au apărut probleme noi cu diverse aspecte, care au condus la importante corective, aduse concepțiilor privind drepturile omului. Apariția teoriilor sociale au dus la legitimarea prerogativei statului, unicul subiect cu dreptul de a reglementa drepturile și libertățile omului și de a întreprinde măsurile necesare pentru asigurarea drepturilor acestora în baza prezumției, potrivit căreia statul acționează ca unicul și singurul exponent și reprezentant al întregii societăți, apărând interesele legitime ale acesteia. În literatura de specialitate se susține că astfel de teorii au devenit suportul unor concepții totalitare⁸, chiar dacă la început ele exprimau bunele intenții, încercând să justifice dreptul statului de a prelua anumite aspecte privind drepturile omului și încercarea de a apăra prin mijloace adecvate interesele unor categorii sociale mai dezavantajate⁹. Au fost repuse în funcțiune principiile economice liberale și restabilirea sistemului drepturilor omului prin intermediul unor garanții reale acordate individului cu scopul de a asigura respectarea fermă a drepturilor sale fundamentale. Datorită încărcăturii filosofice a concepțiilor privind drepturile omului, acestea s-au reflectat în definirea trăsăturilor politice și juridice, influențând chiar și conceptul în sine. Merită a fi subliniat faptul că elaborarea conceptului de drepturi ale omului a constituit, în fond, o operațiune de sinteză, constând din generalizarea unor idei consacrate, în diferite țări, în documente juridice cu un bogat conținut moral și politic, elaborate de juriști de notorietate, care au lăsat în urma lor valoroase opere și studii, care au rezistat în timp.

În secolele XVII - XVIII raționaliștii au pus în mod progresiv bazele științifice ale doctrinei drepturilor individuale ale omului, fundamentând teoria dreptului natural, definindu-l ca un drept etern. "Dreptul natural, - afirma Hugo Grotius, - este într-o asemenea măsură imuabil, încât nici Dumnezeu nu-l poate schimba"¹⁰.

⁷ Raluca Miga-Besteliu. *Drept internațional*. - ed.ALL, București, 1997, 285p, p. 44;

⁸ Cioabă A. Păvălan L. Pogoceanu R.. *Societatea civilă și drepturile omului*. Institutul de teorie socială. București, 1997. p.124-129

⁹ Cioabă A. Păvălan L. Pogoceanu R.. *Societatea civilă și drepturile omului*. Institutul de teorie socială. București, 1997. p.130;

¹⁰ Grotius H. *Despre drepturile războiului și al păcii*. - ed.științifică, București, 1968, vol.I. 109p.